

ISSN 2076-1554

Гілея
Науковий вісник

Історичні науки

ISSN 2076–1554

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ВГО Українська академія наук

Видавництво «Гілея»

 Гілея

Науковий вісник

Випуск 9 (176)

Київ – 2022

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

[https://doi.org/10.31392/Hileyahistorical-2022.9\(176\).10](https://doi.org/10.31392/Hileyahistorical-2022.9(176).10)

УДК 94(477-22)

**ПЕТРО КЛИМОВИЧ (1855–1920) –
ОСТАННІЙ МІНІСТР ФІНАНСІВ УРЯДУ
ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ УНР (1918)**

**PETRO KLYMOVYCH (1855–1920) – THE
LAST MINISTER OF FINANCE OF THE
GOVERNMENT OF THE CENTRAL COUNCIL
OF THE UPR (1918)**

Гай-Нижник П. П.,

доктор історичних наук, Науково-дослідний
інститут українознавства
Міністерства освіти і науки України (Україна,
Київ)

e-mail: Hai-Nyzhnyk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8912-8398>

Hai-Nyzhnyk P. P.,

doctor of History, Scientific Research Institute of
Ukrainian Studies,
Ministry of Education and Science of Ukraine
(Ukraine, Kyiv)

e-mail: Hai-Nyzhnyk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8912-8398>

Висвітлюється діяльність Петра Климовича – українського громадського та державного діяча. Аналізується, зокрема, його праця на посаді управляючого / міністра фінансів Української Народної Республіки у квітні 1918 року. Висвітлено долю цієї особи та обставини загибелі від рук російсько-більшовицьких окупантів і факт його реабілітації в незалежній державі Україна як жертви політичних репресій.

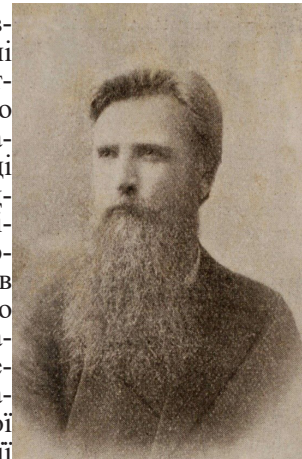
Ключові слова: Климович, УНР, Міністерство фінансів, ЧК

The activity of Pyotr Klymovych, a Ukrainian public and statesman, is highlighted. In particular, his work as manager/minister of finance of the Ukrainian People's Republic in April 1918. The fate of this person and the circumstances of his death at the hands of the Russian-Bolshevik occupiers and the fact of his rehabilitation in the independent state of Ukraine as a victim of political repression are highlighted.

Keywords: Klymovych, UNR, Ministry of Finance, ChK

Петро Климович з'явився на арені великої

української державної політики навесні 1918 р., коли 5 квітня його було Петро Климович, 1906 р. затверджено на посаді управляючого Народним міністерством фінансів УНР. Міністерське крісло він займав недовго – 25 днів – до 29 квітня, коли внаслідок державного перевороту владу Української Центральної Ради було повалено, її

Раду народних міністрів розпущено, а УНР на історичній сцені змінила Українська Держава на чолі з гетьманом П. Скоропадським.

Отже, після повернення у березні 1918 р. Центральної Ради та уряду УНР до звільненого від російсько-радянських окупантів Києва, республіканська влада вкотре стикнулася з кадровими проблемами, в тому числі й на міністерському рівні. Не минула вона й Народне міністерство фінансів. Війна порозкидала членів уряду та Малої Ради й Центральної Ради по усіх закутках та широтах України. Міністри та їхні заступники змушені були взаємно замінити своїх відсутніх колег. Рада народних міністрів і, зокрема, Міністерство фінансів потребували перетворень та фахового оновлення. 24 березня 1918 р. на засіданні Малої Ради уряд УНР було реорганізовано [6].

Голова Ради народних міністрів В. Голубович виступив з урядовою «Декларацією», в якій щодо програми майбутньої праці нового Кабінету у фінансовій політиці, зокрема, зазначив: «У сфері фінансів у нас теж усе зруйноване, і все треба робити заново. Будуть введені основні грошові знаки і поволі переводитиметься заміна знаків російських українськими. Мається на увазі урегулювання емісійного права, контроль над банками. Операціям ощадних кас буде надано більшої еластичності» [19, с. 16]. Фінансове становище уряду України навесні 1918 р., утім, продовжувало залишатися вкрай незадовільним. Виголошуючи перед Центральною Радою «Декларацію» оновленого уряду, голова Кабінету міністрів УНР В. Голубович, між іншим, також заявив: «По міністерству фінансів положення особливо важке. Тут все знищено і все потрібно створювати заново» [19, с. 16]. Поді-

бну ж ситуацію змальовував 28 березня 1918 р. на спільному засіданні Комісії з товарообміну з Центральними державами й голова української делегації М. Порш, який у вступній промові вказав, що більшовики зруйнували увесь фінансовий апарат України, вивезли мільйони рублів, розграбували провіантські запаси або вивезли до Росії. Пересувний склад залізниць було вигнано на північ, мости підірвано. Потрібно було закуповлювати хліб за відсутності грошових знаків [6].

Того ж дня, 24 березня 1918 р. міністром фінансів було призначено директора одного з банків члена партії українських есерів С. Перепелицю [21; 36, s. 381–386]. Його кандидатуру В. Голубович вже пропонував на цю посаду 18 січня 1918 р. під час роботи IX сесії Центральної Ради, коли на вулицях Києва точилися бої з більшовиками [15; 31, арк. 37]. Тоді мало знаного в широких колах банкіра так і не було затверджено. Відомством продовжила керувати трійка членів Фінансової комісії Генерального секретаріату, призначена ще 15 грудня 1917 р. під час урядової кризи, у складі В. Мазуренка (УСДРП), М. Ткаченка (УСДРП) та О. Золотарьова (Бунд) [29, арк. 63], а згодом виконуючий обов'язки міністра фінансів – міністр судівництва М. Ткаченко (від 29 січня 1918 р.) [35, арк. 7] та товариш міністра фінансів В. Мазуренко (від 10 березня 1918 р.) [34, арк. 24]. Утім, призначення 24 березня 1918 р. на посаду міністра фінансів С. Перепелицю аж ніяк не вплинуло на роботу міністерства, позаяк головний фінансист держави жодного разу не з'явився ані на своє робоче місце, ані на засідання уряду. Відтак товариш міністра фінансів, соціал-демократ В. Мазуренко залишався фактичним керівником відомства аж до 5 квітня 1918 р., коли управляючим Міністерством фінансів було призначено безпартійного, але прихильного до соціалістів-федералістів, одеського громадського діяча П. Климовича [3; 29, арк. 63; 36, s. 381–386].

Петро Титович Климович народився 1855 р. с. Орлик (нині Кобеляцького р-ну Полтав. обл.) у родині православного священника. Закінчив Полтавську духовну семінарію, потім у 1878 р. юридичний факультет Новоросійського університету в Одесі зі ступенем кандидата права, займався адвокатурою. Він не був політиком, проте приймав участь у громадсько-політичному житті. Зокрема наприкінці 1870-х років П. Климович був активним членом Одеської старої Громади. В молодості його було піддано адміністративному засланням з політичних мотивів – заарештований та ув'язнений за передачу грошей арештованим членам Громади. Він же був й автором виправдального листа членів Громади від 7(19) листопада 1879 р. до одеського градоначальника О. Гейнца. Коли ж у 1880 р. П. Климовича було звільнено з ув'язнення, він виїхав до Австрії, а згодом

переїхав у Швейцарію. У Женеві 1881 року, як представник одеської Громади, П. Климович зустрічався з М. Драгомановим.

Після повернення в підросійську Україну він працював на посаді помічника секретаря Земського банку Херсонської губернії. Оскільки безпосереднім керівником П. Климовича у цій установі був письменник і статський радник, політик і громадський діяч П. Зелений, то після обрання останнього у 1897 р. міським головою Одеси, у 1899 р. П. Климовича обрано членом Одеської міської управи. Він завідував найскладнішою «будівельною частиною» управи – цілковито відповідав за будівництво і благоустрій в місті. Чимало зробив для покращення роботи одеського водогону, каналізації, вивезення сміття, екології, транспортного сполучення з передмістями, брукування та розширення вулиць, організації трамвайного сполучення.

У 1901 р. його знов було обрано членом управи на наступний термін. Окрім того набутий авторитет дозволив йому балотуватися у гласні Думи. 15 січня 1901 р. П. Климовича було обрано гласним одеської міської Думи на 1901–1904 роки (опікувався брукуванням вулиць, облаштуванням каналізації, розбудовою трамвайних ліній тощо). Він підготував десятки доповідей для одеської Думи про стан міського господарства. За 1902–1903 рр. його виступи стосувалися освітлення вулиць міста «газовим товариством» та необхідності переходу до електричного освітлення, проекту створення торговельної школи, платні за використання тротуарів для складування будівельних матеріалів (ці кошти, за пропозицією П. Климовича, було направлено на завершення будівництва в районі Пересипу установки за іноземною технологією для утилізації небезпечних відходів та сміття), захисту екології міста та багатьох інших питань [2]. На початку 1904 р. він вимушено очолив й одеський водогін (було виявлено зловживання його попереднього керівника). Під керівництвом П. Климовича здійснено ревізію витрат цього об'єкта, а у квітні 1904 р. проведено низку випробовувань нових машин водогону. Коли ж 22 травня 1904 р. на засіданні Одеського товариства взаємного кредиту П. Климовича було обрано його головою, він за власною заявою залишив посаду члена міської управи [12].

На початку 1905 р. П. Климовича вдруге було обрано гласним одеської міської Думи. Його, як члена їдеської міської управи було звідти витурено зусиллями Мойсєвсько-Пелікановського блоку [1, арк. 5]. Брав участь у підготовці видання «Словарь російсько-український» (Львів, 1893–1898), а 1906 р. став одним зі співорганізаторів та перших керівників одеської «Просвіти». На початку 1906 р. під час виборів першого складу правління «Просвіти» він увійшов до нього і був обраний довічним членом Товариства. У січні 1907 р. на

попередніх виборах до другої Государственной думи П. Климович балотувався від Партії народної свободи (кадетів)¹.

Ось як іронічно змальовували його характер й особу «Одесские новости» у випуску від 27 серпня 1906 р.: «П. Климович один з найповажніших. Хоча ні в чому визначному не помічений. Окрім визначної бороди. ...Добродушний хохломан, що викликає несамовите невдоволення п. Полетаєва: – Крамольники! Українофіли! Говорить на «о», й нагадує собою доброго «діда», що сидить у колони та дрімає. Оживає тільки, коли мова заходить про поля зрошення. Поля зрошення – слабкість П. Климовича. Вирощує там боби та інші «плоди». Говорить довго та нудно. Нагадує чеховського вчителя, який говорив усім відомі істини... Так П. Климович доводить: – «Міський контроль є необхідним». – «Дума має бути повноважною». – «Конка є поганою річчю» ... Коли П. Климович починає говорити – гласні займаються своїми справами. ...Оживають усі лише, коли П. Климович заявляє – «Я закінчив». Басні пропонують – «Винести подяку». Однак не дивлячись на промови, що стомлюють аудиторію, П. Климович дуже корисний та шанований гласний. Громадські принципи ставить понад усе. ...прибічник муніципалізації. Прогресист в повному сенсі цього слова. Проте не має бойового темпераменту. Не може бути воїном на муніципальному полі. Здається перед точкою зору більшості. Був членом управи у часи Зеленого. Але пішов. Не винесла душа управця «позора мелочных обид». Тепер навчав гласних української літератури... Цитує Шевченка. Мріє про небо України й галушки... тихенько наспівує про себе:

– «Коли б я був Полтавським соцьким.
Галушки в Ворсклі я б варив;
По берегам ходили б свині
А я б щодня, то сало б їв»...

Волосся падає йому на обличчя, а він думає, думає... – Може про «край, где все обильем дышит» – може про міський завод з розведення свиней, який він збудував. А може, про те, чи скоро розійдуться по домівках. А загалом шанований, корисний та прогресивний гласний» [18].

До 1917 р. П. Климович входив до складу керівництва Одеського товариства взаємного кредиту, займав посаду заступника голови Одеського відділення Російсько-Англійської торговельної палати, був головою економічного відділу одеського відділення Російського технічного товариства, а також головним представником Петербурзького товариства страхування в Одесі. Він також мав

членство у низці благодійних товариств, зокрема: красних мистецтв, страхування робітників від нещасних випадків, турботи про хворих дітей, був «почесним старшиною» будинку для прочан і жебраків (т. зв. «Странноприимного дома»), створеного за його ініціативою, входив до Одеського слов'янського благодійного товариства, що займалося збором коштів для підтримки визвольного руху слов'янських народів Балкан і фінансово підтримувало балканських слов'ян, що мешкали в Одесі.

Від 5 по 29 квітня 1918 р. перебував на посаді управляючого/міністра фінансів УНР. На посаду управляючого Міністерством фінансів П. Климовича призначили заочно, позаяк його навіть не було у столиці [29, арк. 63–63 зв.].

9 квітня 1918 р. «Одесские новости», публікуючи інтерв'ю з П. Климовичем, недвозначно зауважували, що він «приймав привітання з приводу свого призначення не без певного виразу гіркоти» й «на звання своє дивиться, як важке на завдання, що випало на його долю, як на своєрідний хрест» [27]. Коментуючи своє призначення, П. Климович, зокрема, зазначав: «Момент надзвичайно складний та відповідальний, взятися у таку хвилину за відповідальну роботу з управління Міністерством Фінансів – це взяти на себе майже непосильну місію. Проте іншого виходу не було: мене викликали й заявили, що відмови не може бути... Постаралися у цьому відношенні прем'єр Голубович й міністр юстиції Шелухин, які добре мене знають... Довелося погодитися... Ніколи ще не відчувалася така відсутність людей, як тепер й будь-яка нова людина є надзвичайно цінною для Українського Уряду. Разом з посадою управляючого Міністерством Фінансів залишається також й посада Міністра Фінансів, який залишається на своєму посту. Я би, звичайно, не погодився увійти до Кабінету Міністрів, якщо щодо мого призначення не було спільної волі Ради Міністрів й членів Ради [при міністрах фінансів]» [27].

Відповідаючи на запитання про стосунки поміж Одесою та Києвом, про майбутнє Української Центральної Ради тощо, П. Климович також висловив прихильність до Української партії соціалістів-федералістів (УПСФ, була в соціально-економічних питаннях близька до російської ПНС – партії «кадетів», з якою він плідно співпрацював до кінця 1917 р.). «До теперішнього часу, – зауважував з цього приводу П. Климович, – я не належав до жодної української політичної партії, але до моїх переконань найближчою є партія соціалістів-федералістів. До цієї партії я, ймовірно, й долучуся. Насамперед Україна має перетворитися й зміцніти як незалежна держава. Й лише тоді вона буде мати можливість вступити у яку-небудь федерацію. Говорити про те з ким ми укладатимемо федерацію, ще передчасно...» [27].

Новий міністр мав центристські соціал-демократичні з поміркованим соціалістично-фе-

¹ Докладніше про дореволюційну діяльність П.Климовича в Одесі дивіться: Гончарук Т. Г. Петро Титович Климович: один з когорти одеситів-міністрів українських урядів 1917–1921 рр. [11, с.148–162].

дералістським ухилом, але стояв на позиціях політичної незалежності України. Утім, на думку австро-угорських військових властей в Україні, командування і штаб яких знаходився саме у цьому приморському місті, він усе ж був «в решті нічого не значуща, випадкова людина, ставленик німців», як там вважали [36, s. 383]. Саме таку характеристику П. Климовича подав повноважний представник Головного командування австро-угорською армією А. фон Вальдштеттен 8 квітня 1918 р. своєму міністрові закордонних справ.

У день призначення П. Климовича міністром-управляючим, 5 квітня 1918 р. Рада народних міністрів слухала звіт В. Мазуренка про перебіг переговорів з представниками Німеччини та Австро-Угорщини про запропоновану урядами цих країн валютну позику (аванс) для УНР. Проте через те, що новопризначеного міністра фінансів П. Климовича фізично не було у Києві, урядовці знайшли привід відкласти на далі переговори до його приїзду у столицю. Така позиція зумовлювалась ще й тим, що В. Мазуренко повідомив членам уряду, що до 25 квітня 1918 р. Експедиція заготовок державних паперів (ЕЗДП) зможе випустити до 100 млн крб купюрами в 50 і менше карбованців [29, арк. 63–63 зв.]. Наступного дня, 6 квітня 1918 р. Рада народних міністрів знову вирішила відхилити договір про отримання авансу зі спеціальним призначенням від Німеччини та Австро-Угорщини [19, s. 72]. Більше переговори між представниками УНР та Центральними державами з цього приводу не поновлювалися.

Проблема ж виплати зарплатні залізничникам так і не була вирішена урядом Центральної Ради. Так, наприклад, 20 квітня 1918 р. на засіданні Малої Ради депутат від фракції соціал-демократів Скнар доводив до відома міністра шляхів, що серед робітників лівобережних залізниць спалахують хвилювання через те, що вони вже 4 місяці не одержували платні. Він застерігав можновладців, що з тієї ж причини можуть взагалі зупинитися залізничі й вказав на факти, що доходить вже до того, що німецькі солдати радять робітникам звернутися до свого німецького коменданта який відразу ж виплатить їм гроші [16].

Утім, у квітні 1918 р. українська влада все ще не мала у власному розпорядженні нововведеної у березні того ж року валюти – гривні, окрім емітованих на початку 1918 р. 100-карбованцевих кредитових білетів. Проте, їхнього обсягу було надто замало для державних потреб, а наповнення українського фінансового ринку підробками вартістю у 100 крб з Петрограда загрожувало остаточно підірвати не лише вітчизняні фінанси та економіку, але й взагалі державну структуру УНР [13; 20].

Фінансове становище уряду України навесні 1918 р. продовжувало залишатися вкрай важким. На спільному засіданні Комісії з това-

рообміну з Центральними державами голова української делегації М. Порш у вступній промові зазначав, що більшовики зруйнували весь фінансовий апарат України, вивезли мільйони рублів, провіантські запаси розграбовано або вивезено до Росії, пересувний склад залізниць вигнано на північ, мости підірвано, хліб потрібно купувати, а грошових знаків у Ради народних міністрів УНР немає [19, с. 16].

Брак коштів уряд намагався компенсувати випуском державних кредитових і скарбових білетів. Закон від 30 березня 1918 р. дозволяв урядові УНР запровадити в Республіці скарбову валюту в карбованцях, але сумою не більшою, ніж 100 мільйонів. Відтепер карбованець став знаком Державної скарбниці, якому забезпечувалося право обміну на кредитові білети у гривнях за співвідношенням: один карбованець дорівнює двом гривням.

Крім того, урядом було вирішено також випустити білети внутрішньої позики. 13 квітня 1918 р. на засіданні Ради народних міністрів Х. Барановський у доповіді про роботу фінансової секції Державної комісії з товарообміну між УНР та Центральними державами довів до відома урядовців, що випуск серій Державної скарбниці УНР (3,6% облігацій) в Німеччині затягується, проте німці заявили, що можуть придбати ці папери на суму у 200 млн крб [26, с. 277; 28, арк. 9–9 зв.]. Однак у цій привабливій для уряду України пропозиції виявилися не досить прийнятними умови. Зокрема німецька сторона відмовлялася заплатити за ці відсоткові папери «живі» гроші, а пропонувала «покласти їх в свої банки на проценти з тим, щоб списувати їх на рахунок платні од нас за німецькі товари» [26, с. 277; 28, арк. 9–9 зв.]. На далі ж пропозиція полягала у тому, що коли після завершення торговельних операцій між країнами «сальдо» буде на користь УНР, то німці повернуть його так: третина цієї суми буде повернено через півроку по підписанню загального миру в Світовій війні; інша третина – через рік і ще одна третина – через два роки [26, с. 277; 28, арк. 9–9 зв.].

Х. Барановський справедливо зазначив на це й на те, що такі умови для України невідгідні, а розрахунок по майбутній військовій конвенції міг цілком анулювати вигоди цієї позички. Він також повідомив урядовцям, що німцям було заявлено, що до підписання військової конвенції про надання їм на таких умовах серій української Держскарбниці не може бути й мови, але ті вимагали негайної відповіді [26, с. 277–278].

Обговорення проблеми одразу ж поставило в центр уваги питання укладання військової конвенції. М. Порш підтвердив, що відсутність конвенції не лише надзвичайно ускладнює роботу комісії, але й взагалі може анулювати усю її роботу. На його думку, «цю справу треба цілком зняти з обміркування в Комісії», позаяк у тому вигляді як ставлять її

німці щодо серій Держскарбниці та з новопіднятим земельним питанням, є «втручанням в наші внутрішні справи» [26, с. 277–278; 28, арк. 9 зв.].

Зі свого боку М. Ткаченко запропонував, аби фінансова секція рішуче заявила, що усі фінансові та економічні питання будуть одкинуті, допоки не буде підписана конвенція. На це голова Ради народних міністрів В. Голубович зауважив, що справу конвенції українською стороною було піднято ще три тижні тому й цілком конкретні умови вже передано до Берліна. Німці ж, на його переконання, тягнули час навмисно, і Фінансовій комісії, відповідно, теж слід було затягувати усі фінансові справи до підписання конвенції [26, с. 277–278; 28, арк. 9 зв.].

У підсумку урядовці вирішили дотримуватися таких позицій:

1) умови купівлі 3,6% серій Державної скарбниці, що були запропоновані німецькими представниками, відхилити;

2) справа конвенції належить розв'язанню тільки українським урядом;

3) офіційно скликати окреме засідання в складі голови Ради народних міністрів, міністрів: фінансів, внутрішніх, військових і міжнародних справ УНР; за участю представників німецького та австро-угорського урядів: Мумма, Штольценберга, Флейшмана і Форгача [26, с. 278; 28, арк. 9 зв.–10].

З приводу зазначеного урядового обговорення викликає здивування, що в такій важливій справі не висловлювався присутній на ньому міністр фінансів П. Климович [26, с. 276–278; 28, арк. 8–10]. Якщо ж врахувати, наприклад, думку австрійського генерал-майора А. фон Вальдштеттена, що П. Климович був нічого не значущою, випадковою в уряді людиною і, до того ж, ставлеником німців [36, с. 383], то питання його мовчазності, коли інші урядовці різко критикують німецьку позицію, стає більш ніж зрозумілою.

Непоступливість німців та австро-угорців підживлювалась й не досить міцними позиціями уряду В. Голубовича як в суспільстві, так і в соціалістичних колах тогочасного українського політикуму. Так, наприклад, вже згадуваний генерал-майор А. фон Вальдштеттен телеграфував 16 квітня 1918 р. міністрові закордонних справ Австро-Угорщини О. фон Черніну, що 8 квітня повноважний представник Головного командування австро-угорською армією при уряді України подав звіт, в якому характеризувався керівництво УНР, позиції Центральної Ради і партійні стосунки [36, с. 383]. У документі, зокрема, констатовалося: «Як вже показала зміна керівництва Міністерства фінансів, що відбулася нещодавно (Климович змінив Перепелицю), поки що зарано говорити про остаточне конституювання нового Кабінету Міністрів. Позаяк він спирається на положення соціал-революційних тео-

рій (розподіл землі, монополізація зовнішньої торгівлі тощо), не опановані вияви яких Кабінет не може стримувати безпосередньо, то завжди потрапляє до екстремальних ситуацій і невинно підпадає під різку критику з боку меншості. Навіть серед таких крупних партій як, наприклад, соціал-демократична дедалі більше звучать докори на адресу уряду в його відступі від загальноновизначених соціал-демократичних засад, тоді як меншість звинувачує уряд в реакційному шовінізмі та безсиллі щодо зловживань владою окупаційних військ» [36, с. 385]. Таким чином, цілком логічним видається те, що німецькі представники прагли якомога плідніше скористатися на переговорах з українцями не лише перевагами свого фактичного статусу в Україні, а й слабкістю та непевністю становища республіканської влади.

17 квітня 1918 р. на черговому засіданні Комісії з товарообміну Х. Барановський, доповідаючи про перебіг переговорів з валютної позики, повідомив, що українські делегати запропонували Центральним державам, щоби сплату за передані Німеччині та Австро-Угорщині карбованці було здійснено готівковими марками та кронами. Цю пропозицію було відхилено. Натомість німецькі та австро-угорські представники запропонували сплатити білетами державних скарбниць своїх країн. При цьому дві третини всієї суми повинні були зберігатися на поточних рахунках у Відні, Будапешті та Берліні; одна шоста мала б зберігатися там само депозитом і ще одна шоста надатися Українському Державному банку готівкою. На таку пропозицію українці відповіли рішучим протестом, внаслідок чого представники Центральної держав погодилися надати половину і депонувати її в державних банках Відня, Будапешта та Берліна [19, с. 73].

19 квітня 1918 р. на засіданні Ради народних міністрів товариш (заступник) міністра фінансів В. Мазуренко доповів урядовцям, що німці знову запропонували взяти українських серій на 200 млн крб. по 3,6%, натомість згодні надати українському урядові 100 мільйонів своїх серій по 41/2%, а також відкрити у своїх банках поточний рахунок на 100 мільйонів українських серій з метою списання з нього сплати за ті товари, котрі вони постачають в Україну [29, арк. 84–84 зв.]. Рішення уряду УНР цього разу було менш категоричним і більш схильним до компромісу: «Передати справу на розгляд Фінансово-Економічної Ради при Міністерстві Фінансів, яка в порозумінні з Державною Комісією повинна вияснити потребу для України мати запропонований біжучий рахунок в Германських банках» [29, арк. 84–84 зв.].

Тим часом 20 квітня 1918 р. Мала Рада ухвалила законопроект про випуск зобов'язань Державної скарбниці на забезпечення грошових знаків в сумі 500 млн крб (1 млрд гривень)

[22]. 22 квітня 1918 р. міністр фінансів П. Климович доповідав урядові про пропозиції вищезгаданої Фінансово-економічної наради, проте щодо домовленостей про 3,6% серії Державної скарбниці УНР навіть не обмовився, як не згадав про них і голова Державної комісії М. Порш, який звітував перед Радою народних міністрів про сумарний договір з товарообміну УНР з Центральними державами [33, арк. 84 зв.–85].

Того ж дня міністр фінансів П. Климович запропонував на розгляд Ради народних міністрів пропозицію Фінансово-економічної наради організувати (замість запропонованої групою німецьких банкірів) внутрішню залізничну позику для залізничного будівництва. Урядовці схвально відреагували на рекомендацію наради і доручили Міністерству фінансів розробити на Фінансово-економічній нараді умови внутрішньої позики в 750 млн крб на будівництво і ремонт залізниць, після чого внести відповідний законопроект на розгляд уряду та Центральної Ради [33, арк. 84 зв.]. Проте на втілення цих намірів у життя часу в уряді Центральної Ради вже не залишалось.

Намагався уряд навести лад й у податковій та митній сферах. 26 квітня 1918 р. пропозиції членів Ради при Департаменті митних зборів підтримав у доповіді Раді народних міністрів й міністр фінансів П. Климович, який звернув увагу колег на те, що «з приведенням кордону, митним урядовцям треба буде працювати в окремо-тяжких обставинах, далеко від міст, в закутку, без жадних культурних вигод, страдаючи від недостатку і дорожнечі, не рахуючись з довгою працюючого дня і несучи обовязки в залежності від пасажирського та товарного руху, в день і в ночі» [32, арк. 9]. З огляду на ці виняткові, за словами міністра, обставини він «уклінно» прохав уряд розглянути і затвердити вироблені Радою митних зборів нові ставки заробітної платні службовцям митних установ, додаючи, що на задоволення цих потреб протягом чотирьох місяців знадобиться 1 млн 371 тис. 400 карбованців [32, арк. 9 зв.].

Міністр фінансів у своїй доповіді торкнувся також питання розташування митних установ УНР. Так, зокрема, він зазначив, що митні установи на кордоні з Румунією, які раніше розташовувалися по річках Дунай та Прут, в нових воєнно-політичних умовах, «в цім, або іншим вигляді будуть перенесені на кордон з Бессарабією по р. Дністрі» [32, арк. 9 зв.]. Більш певні відомості щодо місць їхнього нового розташування міністр обіцявся представити урядові після завершення переговорів Міністерства закордонних справ з Румунією щодо встановлення кордонів України з Бессарабією.

Під керівництвом П. Климовича було розроблено закон щодо поштових і телеграфних тарифів й виділено кошти для кредитування закупівлі у селян продовольства. Міністр фінан-

сів також повідомив Раду народних міністрів, що невдовзі подасть на її розгляд законопроект про перетворення на митниці першої класи і, хоча-б, четвертого розряду відповідних установ в Гусятині, Збараж та Дружкополі, що на кордоні з Австро-Угорщиною, позаяк «по всіх цих містах пороблені нові залізниці, злучені з загальною залізничною сітею» [32, арк. 9 зв.]. П. Климович також доповів урядовцям, що на поточний момент не може представити кошторису витрат на утримання митних установ на кордоні з Росією через абсолютну невідомість яким чином буде організований цей кордон. При цьому фінансовий міністр УНР передбачав, що на кордоні з Росією «особливої потреби в великих митних установах не буде, а за для цього і видатки на їхнє утримання на півночі і сході України будуть значно менші від видатків на півдні і заході України» [32, арк. 9 зв.]. 27 квітня 1918 р. він надіслав до підрозділів Міністерства фінансів копії вказаної доповіді народного міністра фінансів, проекту тимчасових штатів ставок митних установ на Україні, списку українських митних установ і протоколу Ради при Департаменті митних зборів від 14–16 квітня поточного року, але отримані вони були ними 30 квітня 1918 р. [32, арк. 7], коли Українська Народна Республіка вже припинила своє існування і, відповідно, уряд Центральної Ради так і не зміг розглянути це важливе для держави питання.

Окремою проблемою стояло питання взаємин банківських установ та залучення до них та до державного розпорядження обігових коштів та заощаджень громадян. Колишній генеральний секретар фінансів України М. Туган-Барановський зазначав з цього приводу: «Ці дрібні заощадження не можуть йти до звичайних банків через те, що банки не беруть вкладок менших за якусь певну суму. Для складання таких дрібних заощаджень, життя утворило окремі інституції – так звані ощадні каси» [25, с. 134]. Як звітував у квітні 1918 р. урядові міністр фінансів УНР П. Климович, за останні десять років перед світовою війною вклади населення до державних ощадних кас зросли в середньому до 100 млн руб., за перший рік війни вони досягли 1 млрд рублів [32, арк. 21 зв.]. На 1 січня 1918 р. вклади населення до державних ощадних кас України зросли до 5 млрд руб., а якщо врахувати разом з відсотковими паперами, то – до 7 млрд рублів [32, арк. 21 зв.]. Міністр також відмітив, що ощадні каси «по характеру своїх операцій фактично перетворились в установи банкового типу, тільки з тою різницею, що це були установи народного типу, які користувались величезною довірою людности через свою безпосередню близькість до народу, а головне в тому добродушному поводженні, яке людність мала з боку урядовців кас і з великою довірою несла свої ощадки до каси, що дуже сприяло величезному розвитку ощадного діла» [32, арк. 16–18]

зв.; 21–21 зв.].

Разом з тим М. Туган-Барановський, наприклад, вказував й на певний негатив в принципі роботи державних кас, що існували в Росії, а відповідно й в Наддніпрянській Україні. Він, зокрема, вважав, що «ці каси, ще в більшій мірі, ніж англійські, заслуговують на різні закиди, бо всі свої капітали, за невеликими винятками, вони вміщують у державні процентові папери, і таким чином, обезкровлюють місцеве дрібне господарство, від котрого відтягують капітали, так потрібні для господарства» [25, с. 135]. Вочевидь ці недоліки були відомими й керівництву Міністерства фінансів УНР. Саме тому міністр фінансів П. Климович у квітні 1918 р. прагнув здійснити реформу роботи ощадних кас, приблизивши їх до вирішення потреб народних мас, позаяк «клієнтурою кас були в більшості широкі кола мійського та сільського трудового населення, які обставили вимагали від працівників не тільки виконання звичайних операцій ощадного діла, а й інформації в цім ділі та поважного відношення, аби не виникло з боку клієнтури якого небудь непорозуміння чи недовіри до Установи, що шкодило-б розвитку ощадного діла» [32, арк.16 зв., 21 зв.].

Міністр фінансів П. Климович визначив нові роль і завдання ощадних кас в часи революційних перетворень і будівництва української державності. Він, зокрема, наголошував: «Роля, яку відігравали, а особливо відіграють ощадні каси в останні роки, – це роля збирання трудових народних ощадків, які слугують не тільки потребам державного кредиту, але й фінансуванню народної праці. Такі широкі завдання, які повстають зараз перед ощадними касами – вимагають і дуже серйозної уваги на те, аби всі ті ощадки, що з такою довірою несли людність до кас, не тільки не було повернено назад, а навіть вжити всіх заходів, аби ця довіра населення до ощадних кас ще більш зросла і вони б слугували концентрації всіх тих великих коштів, які зараз скупчилися по руках простого, особливо сільського населення, котре в більшості й буває клієнтурою ощадних кас.

Як що це завдання буде здійснено, тоді ощадні каси зможуть обернути значну частину свого капіталу на потреби економічно-господарчого відродження України, котра будує своє вільне життя на руїнах добробуту батьківщини, якій так багато сприяла війна та большевицька хвиля. За для розвитку продукційних сил України в справі сільсько-господарській та фабрично-заводської промисловості конче потрібні будуть величезні фінанси, частину яких змогли би дати і ощадні каси, яко народні установи, котрі обслуговують широкі трудові верстви людности. Щоби досягти цієї мети, повинно ще більш наблизити ощадні каси до людности шляхом поширення їх сітки та внесення в коло діяльності їх тих операцій

банкового типу, які дали-б населенню різні вигоди» [32, арк. 17, 22–22 зв.].

Державні ощадні каси здійснювали також послуги зі страхових операцій для населення, керуючись при цьому Положенням «Про страхування доходів і капіталів за посередництва державних ощадних кас» від 10 червня 1914 року [28, арк. 4; 30, арк. 76]. 7 квітня 1918 р. урядом УНР було прийнято, а 9 квітня затверджено Центральною Радою Закон «Про скасування крайніх норм по страховій операції в ощадних касах Української Народної Республіки», згідно з яким міністрові фінансів було доручено «встановити по окремих планах страхування через державні ощадні каси Української Народної Республіки розміри застрахованого на одну особу капіталу, або прибутку, відповідно певним в цьому потребам, але не вище, як до 25.000 карб. капіталу і до 3.000 карб. річного прибутку» [28, арк. 4; 30, арк. 76].

Штатний розклад державних ощадних кас передбачав посади: директора, діловода та його товариша, інспектора державних ощадних кас, страхового техника, головного бухгалтера та бухгалтерів, головного лікаря, завідуючих відділами та їхніх співробітників, правителя та робітників канцелярії, старшого, рядових і молодших ревізорів, старшого та рядових контрольорів тощо. Посади, як і в інших державних установах, поділялися на класи та пенсійні розряди. Утримання поділялося на три категорії: платня, харчові надбавки та грошові на помешкання. Крім Київської ощадної каси, самостійний статус мали каси в Одесі, Харкові та Катеринославі, інші ж – були регіональними відділеннями [32, арк.17 зв.–20, 22 зв.–23].

У квітні 1918 р. міністр фінансів П. Климович також запропонував ліквідувати розподіли утримання, «а натомість встановити для всіх служачих основні оклади платні без усякого поділу та удержань на пенсію; пенсійні внески робляться за рахунок прибутків ощадних кас. З осіб, яким по розпису не належить казюонне помешкання, а в дійсности вони все ж будуть жити у таких помешканнях, – повинно що-місяця при видачі платні утримувати 1/5 частину основної річної платні. Особам же, яким належить казюонне помешкання, але за браком таких помешкань у казюонних або найнятих будинках – ці особи не можуть скористуватись помешканням, їм досить додатково виплачувати що-місяця при видачі платні ¼ річної платні» [32, арк. 20, 23 зв.]. Міністр пропонував урядові також зменшити поділ службовців на розряди до двох по будь-якій категорії. Що ж стосувалося поділу посад на класи та пенсійні розряди, то ним пропонувалося залишити їх без змін до часу, поки не буде вироблено нового пенсійного статуту, але, при цьому, підвищити деякі посади в поділі по класифікації, а саме: інспектора та директора

самостійних державних ощадних кас, а також «підвищити по клясу і інші молодші посади відповідно посадам по Державному Банку та його місцевим установам» [32, арк. 20, 23 зв.]. Водночас посаду молодшого ревізора пропонувалося понизити з VI до VII класи, зрівнявши її з посадою старшого контролера, «але залишити недоторканими усі належні до цієї посади права та привілеї для тих осіб, які зараз займають цю посаду і не матимуть, при заведенні нового розпису посад, підвищення по службі» [32, арк. 20, 23 зв.].

П. Климович у поданому на розгляд уряду вищевказаному проекті «Розпису посад по Діреkcії Державних ощадних кас² Української Народньої Республіки та її місцевих установ», пропонував також такі зміни щодо статусу робітників державних ощадних кас:

- осіб, що при запровадженні нового штатного розпису не отримують службового призначення, передбачалося «залишити за штатом і на протязі одного року видавати їм по закону позаштатну платню в розмірі річного їх окладу, але без грошей на харчі та помешкання і інших ріжних додатків» [32, арк. 20, 23 зв.];

- роки служби на вислугу пенсії слід було зараховувати до стажу й тоді, коли ця служба відбувалася поза межами України (вочевидь малися на увазі працівники ощадних кас України, які до набуття УНР державності працювали в інших місцевостях Російської імперії);

- службовцям дирекції ощадних кас та їхніх самостійних відділів, «котрим доручено завідування казюнными будинками і взагалі господарським відділом ощадних установ – робиться додаткова нагорода за виконання зазначених обов'язків у розмірі 1/5 річної платні»³;

- видатки на службову подорож (відрадження) чинам інспекції ощадних кас видавати на підставі окремих правил, затверджених міністром фінансів;

- кількість посад по кожній установі має встановлюватися міністром фінансів по мірі дійсної потреби;

- директора ощадних кас у ставці заробітної платні прирівняти не менш як до посади товариша директора Держбанку, а також: товариша діловода прирівняти в платні до посади директора відділу Держбанку; інспектора та страхового техника – до посади старшого ін-

спектора Держбанку; головного бухгалтера та головного лікаря ощадних кас – до відповідних посад Держбанку, завідуючого відділом, правителя канцелярії та старшого ревізора ощадних кас – до посади помічника директора відділу Держбанку, а інші посади – до відповідних посад у Державному банку [32, арк.17 зв., 22 зв.–23];

- Київській ощадній касі, як столичній, «та приймаючи на увагу й ту дорожнечу, яка є і взагалі буває по столичних центрах порівнюючи другі міста, – повинно встановити оклади першорозрядного Відділу Державного Банку, а саме: посада Директора порівнюється до посади Управителя першорозрядного Відділу Державного Банку, його помічника – до посади помічника Управителя і решта посад по касі порівнюється до відповідних посад по першорозрядному Відділу Державного Банку» [32, арк.17 зв.–20, 23];

- в інших самостійних ощадних касах (Одеській, Харківській та Катеринославській) пропонувалося залишити існуюче прирівнення посади директора ощадної каси до посади управителя другорозрядним відділом Державного банку, але посаду помічника директора – прирівняти до посади управителя таким же відділом Держбанку «і взагалі всі другі посади по цим касах порівняти до відповідних посад по Відділам Банку 2-го розряду» [32, арк. 20, 23].

Таке апелювання до прирівнення штатної платні працівників ощадних кас до відповідної платні в Державному банку, що віднедавна була підвищена, міністр фінансів обумовлював досить обґрунтовано: «Позаяк ощадні каси з початку й до цього часу перебували в тісному зв'язку з Державним Банком, користуючись одними нормами платні, тому повинно залишити цю єдність і зараз, коли по інституціям Державного Банку утворюються нові норми платні, а саме: необхідно у прийнятому ощадними касами до тимчасового користування Російському Уставі всі посади та норми платні по Центральній Діреkcії ощадних кас та місцевих її установах, відповідно вищезазначеному, підвищити і пристосувати – аналогічно проєктуючим нормам платні по інституціям Державного Банку.

Існуючі штати Російських Державних ощадних кас остільки старі, як і штати Російського Державного Банку, які заведено мало не чверть віку. Ці штати ще перед війною далеко не відповідали тодішнім умовам життя, через що і Російський Уряд аби поліпшити матеріальний стан урядовців ощадних кас, – робив ріжні %% надбавки до основної платні. Але за той час, який пройшов після заведення розпису посад та норм платні по ощадних касах, обставини життя гостро змінилися як в загальних матеріально-економічних умовах існування людини, так і в тих задачах, які з початку становило собі ощадне діло і які далі

² Навпроти цієї пропозиції директор Державної скарбниці і голова Фінансової та Бюджетової комісії Х.Лебідь-Юрчик власноручно зауважив: «А що скажуть урядовц[і] інших держ[авних] інституцій?» [32, арк. 20, 23] – П. Г.-Н.

³ Навпроти цього пункту рукою Х. Лебідь-Юрчика зазначено: «На які[ї] підставі?» [32, арк. 20зв., 23зв.] – П. Г.-Н.

випали на долю ощадних кас» [32, арк. 16, 21].

Наголошуючи, що важка праця співробітників ощадних кас «дає моральне право признати за працівниками установ ощадних кас велике державне значіння тої роботи, яка ведеться ними з такою користю на фінансування народнього труду, розвитку трудових народніх організацій і взагалі для зміцнення фінансів держави, а разом з цим потрібно зробити і відповідне матеріальне оцінення їхньої праці», П. Климович вказує також і на те, що «дуже часто помічається таке з'явище, що хоча з боку матеріального і у касі і в Банку одні умови, урядовці кас все-ж таки з великою охотою ідуть на службу до банкових установ» [32, арк. 16 зв., 21 зв.].

Вихід міністр фінансів вбачав у порівнянні працівників установ Державного банку і ощадних кас в матеріальному забезпеченні: «Особливо цю єдність повинно тепер додержати, коли ощадні каси мають відігравати роллю в справі будівництва молоді Держави, а саме – в розвитку та фінансуванні народнього труду і взагалі фінансів Української Народньої Республіки. Тому повинно поставити працівників ощадних кас в такі матеріальні умови, щоби не тільки зберегти існуючий склад по ощадним інституціям, а ще й притягти до цього живого діла нові свіжі сили» [32, арк. 17, 22]. Міністр не переставав нагадувати колегам, що «ті оклади, які зараз існують по установам ощадних кас, навіть зі всіма тимчасовими додатками, зовсім не відповідають вимогам життя і не дають змоги задовольнити самих простих життєвих потреб існування людини» і підсумовував: «Тому всі ці обставини вимагають від Міністерства Фінансів звернутися до Ради Народніх Міністрів Української Народньої Республіки, аби при організації ощадних кас на Україні та при заведенні нового роспису посад і норм платні – було взято тіж самі принципи, які лягли в основу реорганізації інституцій Державного Банку, та прийняти, як це було і зараз є, такіж-самі норми платні і для працівників ощадних кас, які буде встановлено по роспису посад у Державному Банку» [32, арк. 17 зв., 22 зв.].

Так докладно зупинитися на розгляді вказаних пропозицій П. Климовича я вважаю за потрібне принаймні з трьох причин:

1) документ вказує на нерівномірність перетворень в підрозділах Міністерства фінансів держави, зокрема щодо підвищення ставок штатної платні співробітникам однієї з найважливіших складових новостворюваної фінансової системи УНР;

2) то була чи не єдина спроба хоча-б часткової реорганізації застарілої структури будови державних і урядових органів, що дісталася Україні ще з часів царату;

3) підсумок (невдалий) спроби часткового реформування системи комплектування і оплати праці однієї з найважливіших державних

установ вказує на неготовність керівництва УНР здійснити кардинальні перетворення в області державного управління і створення фінансової системи на якісно нових (відмінних від царських) адміністративних засадах.

Вищезазначений проект «Роспису посад по Дірекції Державних ощадних кас Української Народньої Республіки та її місцевих установ» 24 квітня 1918 р. було зареєстровано під №378 у Департаменті простих податків [32, арк. 21], що дає нам змогу встановити вірогідну хронологічну дату його подання до уряду. Зауваження, зроблені на полях документа рукою Х. Лебідь-Юрчика, вказують, що саме він був головним опонентом П. Климовича, що підтверджує й резолюція на першому аркуші проекту: «Не згожуюсь. Леб[ідь]-Юрч[ик]» [32, арк. 21]. Проект так і не було ухвалено урядом УНР, що підтверджує й той факт, що згодом, за Гетьманату П. Скоропадського його знов було спрямовано на розгляд Ради міністрів, але вже новоствореної Української Держави [32, арк. 16–20 зв.].

При уряді УНР планувалося також заснувати й Вищу економічну раду Української Народної Республіки. Таку пропозицію було вроблено членами Фінансово-економічної комісії, які у пояснюючій записці до відповідного законопроекту зазначили: «Фінансова Економічна Комісія виходить з такого припущення, що питання демобілізації промисловості та праці, переходу всієї господарчої системи від військово-руїницької до мирно-творчої діяльності, питання про налагодження після військових потрясінь процесу виробництва та накопичення матеріальних і культурних цінностей, що всі ці складні проблеми вперше в таких розмірах зявилися перед організованим людством, не можуть бути вірно поставлені, а тим паче належно розділені жодною з воюючих і нині воюючих держав – без плану, без свідомої в державному масштабі розробленої єдиної системи заходів фінансово-економічної політики. Особливо складне і багате завданнями становище України, – держави, що отримала лише тепер свою самостійність, що не поділила поки активи і пасиви колишньої Російської імперії з рештою її частинами. – Українській Народній Республіці доводиться в багатьох відношеннях будувати на білому аркуші: потрібно створити власну фінансову систему, створити власні банки, покласти початок своїй власній транспортній, торговельній, промисловій, експортно-імпортній політиці; потрібно напрацювати основи соціального законодавства, і всю цю політику узгодити з прийнятим методом аграрної реформи, націоналізації надр тощо» [30, арк. 189].

Саме ці загальні і, на думку авторів законопроекту, очевидні міркування диктували їм потребу у створенні такого органу, який сконцентрував би усі ланцюги господарського життя країни, який би став достатньо компе-

тентним і авторитетним для виконання «відповідальнішого завдання епохи» [30, арк.189 зв.]. Пропонована до заснування Вища економічна рада УНР мала б бути для уряду органом допоміжним, яка би розробляла, об'єднувала і узгоджувала усі господарські заходи законодавчої та виконавчої влади з метою «сприяти створенню необхідного єдиного плану демократичної економічної політики, заснованого на вимогах різноманітного життя та даних статистики і науки» [30, арк.189 зв.].

Над усіма цими переліченими завданнями, в зв'язку з ними і як самостійна проблема, на думку авторів законопроекту, стояла фінансова політика уряду. Члени Фінансово-економічної комісії, зазначаючи, що нема потреби доводити неможливість розв'язання жодного з вказаних питань, як і залежність, своєю чергою, фінансів від вірного ставлення питань промисловості, торгівлі тощо, а також вказуючи на відсутність в Україні банків у повному розумінні цього слова (існували лише регіональні відділення загальноросійських банків), окреслили нагальні поточні завдання у фінансовій сфері, які потребували вирішення. Зокрема, урядові Центральної Ради слід було:

- налагодити контрольний апарат з метою регулювання діяльності банків, біржі та грошового ринку;
- створити власну валютну систему;
- реорганізувати податкову систему;
- підготуватися до майбутнього погашення боргів, невідомо, до того ж, в якому розмірі і на яких умовах;
- знайти модус для фінансової політики в зв'язку з аграрною реформою (малася на увазі проголошена III Універсалом соціалізація землі);
- розробити умови внутрішніх і зовнішніх позик;
- розпочати пошук розв'язання питання щодо грошових та кредитових ресурсів для реалізації врожаю, що з наближенням осені особливо загостриться, враховуючи і так обмежені можливості скарбниці для фінансування різних галузей господарського життя [30, арк. 190–190 зв.].

Таким чином, «якщо все це взяти до уваги, – підсумовували автори законопроекту, – то стане цілком беззаперечною необхідність об'єднуючого органа в особі В[ищої] Е[кономічної] Р[ади] Р[еспубліки]» [30, арк.190 зв.].

Проект Закону «Про Вищу економічну раду» був представлений на розгляд Малої Ради членом Фінансово-економічної комісії Ю. Новаковським (ОЕСРП) 23 квітня 1918 року. Попередньо Вища економічна рада мала називатися Головною економічною радою, а сам законопроект про її утворення викликав гострі суперечки серед членів Малої Ради. Так, наприклад, С. Гольдельман (Поалей Ціон), небезпідставно заявивши, що «цей ор-

ган буде таким виродком, з якого жодної роботи не буде», резюмував: «Така Економічна Рада буде тільки збиратись, вести нескінченні балачки і більше нічого. Цей законопроект треба одкинути, а коли треба вже утворити якийсь економічний державний орган, то краще утворити Міністерство Економічних Справ» [17]. Проти законопроекту також виступили А. Гольденвейзер (Фолькспартай), М. Балабанов (РСДРП-меншовик), О. Золотарьов (Бунд). В оборону проекту закону висловилися М. Салтан (УПСР) і М. Кушнір (УПСФ), який заявив, що ця Економічна рада «повинна бути тим органом, який вироблятиме план економічної політики й даватиме в цих справах поради Правительству» [17]. Зі свого боку доповідач законопроекту Ю. Новаковський здивувався критиці і зазначив: «Якби суди прийшов і сам Карл Маркс, то й він не зміг би скласти програми економічної політики для України⁴ тепер, коли ніхто не знає після цієї війни та всяких розрухів, в якому стані перебуває українська промисловість і що з неї тепер лишилось» [17].

Обговорення законопроекту продовжилося 25 квітня 1918 року. Міністр торгу і промисловості І. Фещенко-Чопівський, який доповідав Малій Раді про підписання торговельного договору з Центральними державами, емоційно висловився за підтримку ідеї установа Вищої економічної ради, «яка забезпечить Державу од непродуманих експериментів, які можуть остаточно знищити наше економічне життя» [23]. У підсумку Мала Рада того дня все ж таки прийняла (за статтями) проєкт Закону «Про Вищу економічну раду Української Народної Республіки» [23].

До складу Вищої економічної ради мали увійти: 9 виборних представників Центральної Ради; товариші міністрів: військового, морського, фінансів, торгу і промисловості, пошти і телеграфу, земельних, харчових справ, шляхів і праці, представники усіх міністерських відділів; «до 18 представників від ценових та демократичних організацій на паритетних началах, а саме: 9 представників од банків, організацій промислових, гендльових та транспортних підприємств і 9 представників од центральних органів робітників, служачих відповідних галузей і представника від Центрального Кооперативного Комітету, котрий розподіляє це представництво між різними галузями кооперації»; 4 представники Головного земельного комітету, а також (з правом дорадчого голосу) представник Державного

4 При цьому слід зазначити, що ще 17 квітня 1918 р.

Рада народних міністрів, після доповіді М.Ткаченка про фінансові справи держави, доручила Міністерству фінансів та Міністерству торгу і промисловості представити на найближче засідання уряду конкретний план фінансово-економічної політики [35, арк.77] – П.

Г.-Н.

контролю. Утім, остаточне визначення списку організацій, які мали б бути представлені у Вищій економічній раді залишалося за самою Радою, «при умові додержання паритетного принципу» [23]. Крім того Вищій економічній Раді надавалося право запрошувати на свої засідання представників науки та інших фахівців з правом дорадчого голосу. Обрані члени Вищої економічної ради отримували свої повноваження не більше, ніж на один рік.

Обов'язки Вищої економічної ради були досить широким, зокрема вона мала:

а) в якомога найкоротший час давати свої заключення з усіх надісланих до неї на розгляд як Радою народних міністрів, так і Центральною Радою законодавчих внесеннях, що стосувалися господарчих справ;

б) погоджувати наряди окремих відомств, пристосовуючи їх до потреб приватної промисловості, та складати загальні планові наряди і замовлення, розподіляючи їх на внутрішній і зовнішній ринок по сезонах року та галузях продукції і транспорту;

г) у згоді з цим розглядати і пристосовувати всі дотичні суди рахункові внесення відомств;

д) виробити план переведення різних гандльових монополій та вносити різні поправки до вже існуючих;

е) виробляти системи регулювання різних галузей промисловості та загального державного контролю над нею;

ж) виробити основи розподілу та організування праці, обчислення технічних сил, налагодження та збільшення перевізних засобів усіх відомств, а також обміркування інших питань, що стосувалися народного та державного господарства;

з) виробити основи фінансової системи Республіки, основи зовнішніх позичок та засоби державного контролю над банками, біржею і грошовим ринком;

і) виробити загальний план державної економії в зв'язку з земельною реформою, націоналізацією надр та іншими ґрунтовними реформами, а також визначити взаємовідносини між системами державного та муніципального господарства;

к) в'яснити і вишукати засоби дійсного контролю і регулювання вивозу та ввозу;

л) організувати Центральний статистично-економічний комітет Республіки, керувати його працею і зробити все належне для збору потрібних для економічної політики матеріалів та даних [23].

Задля виконання переліченого Вищій економічній Раді надавалося право:

а) вимагати необхідні довідки, документи та інші подібні матеріали як від державних і громадських, так і від приватних установ та осіб з обов'язком таких установ і осіб виконувати домагання Ради, робити досліді, посылати експедиції та приватних осіб з фаховим завданням як по Україні, так і за кордон;

б) виробляти законопроекти, які вносити через Раду народних міністрів на затвердження законодавчої влади;

в) безпосередньо через свого голову доповідати Раді народних міністрів, а також Центральній Раді та її комісіям;

г) запровадити порайонні Ради в великих промислових центрах Республіки⁵.

Вища економічна рада мала також виробити наказ, на основі якого діяв би її внутрішній розпорядок. Передбачалося, що справами Вищої економічної ради керуватиме Колегія в складі обраних її членами: голови Ради, його товариша та керуючого справами (при цьому керуючий справами міг бути обраний і з осіб, що до складу самої Вищої економічної ради не належали). Їхні права та обов'язки також повинні були бути зазначені у наказі Вищої економічної ради. Згадуваний вище Центральний статистично-економічний комітет підлягав безпосередньо управлінню ділами Ради. Позаяк Економічна рада являла собою «вищий орган в допомогу Владі законодавчій, виконавчій, а також для Державного Контролю», то вона включалася до загальної системи вищих державних органів щодо службових прав і обов'язків. Нею ж самою вироблявся власний бюджет, який через Раду народних міністрів вносився на затвердження Центральної Ради. Такій же процедурі кожного року підлягало й справоздання новозаснованого державного органу. До поки ж не було визначено бюджет установи, Центральна Рада асигнувала в її розпорядження 300 тис. крб кредитом [23]. За загальне ж завдання Вищій економічній Раді УНР ставилося «об'єднання усіх державно-господарчих заходів Правительства, а также попередній розгляд усіх законопроектів в справі фінансів, торгівлі, промисловості та інших» [24].

Слід зазначити, що ці та інші цілком об'єктивні завдання, вирішенням яких мала зайнятися Центральна Рада та її уряд у фінансово-економічній галузі національного державотворення, так і не були розв'язані. Однією з причин чому була й проблема кадрова. Департаменти та інші структури Народного міністерства фінансів все ще перебували у стадії формування, яке так і не було завершено за влади Центральної Ради.

29 квітня 1918 р. Українська Народна Республіка припинила своє існування, її заступила проголошена гетьманом П. Скоропадським Українська Держава [4; 7]. 30 квітня Раду народних міністрів УНР було розпущено. На зміну владі соціалістичній прийшла влада

⁵ Голова Вищої економічної ради на засіданнях Ради народних міністрів, Центральної Ради або її комісії користувався тільки дорадчим голосом. Статут районних економічних рад мав бути розроблений Вищою економічною радою окремо та представлений на затвердження Центральної Ради.

консервативно-капіталістична [4]. Нова влада пропонувала П.Климовичу залишитися працювати у Міністерстві фінансів, але попри наполегливі прохання він категорично відмовився й повернувся до Одеси й продовжив свою працю у правлінні Одеського товариства взаємного кредиту [1, арк. 5]. У рідному місті його 2 липня 1918 р. було обрано головою Правління цього Товариства. Водночас П. Климович брав участь в українському русі й продовжував діяльність у складі «Просвіти». Як наслідок, 6 липня 1918 р. Одеська міська українська рада обрала його своїм головою.

За сім з половиною місяців, 14 грудня 1918 р. Гетьманат було повалено внаслідок військового заколоту із Січовими стрільцями в авангарді та антигетьманського повстання на чолі з Директорією. Державі було повернуто попередню назву – УНР. Опанувавши столицю, члени Директорії⁶ знов спрямували Україну на соціалістичний шлях розвитку [4–9]. Новий уряд УНР очолив соціал-демократ В. Чехівський. 19 грудня 1918 р. тимчасово виконуючим обов'язки народного міністра фінансів було призначено В. Мазуренка, який обіймав цю посаду до січня 1919 року [10, с. 175]. Тоді затвердили міністром фінансів намічалосся знов П. Климовича, але він на той час мешкав десь на півдні й до Києва не прибув. З огляду на це, за пропозицією міністра народного господарства С. Остапенка, на посаду народного міністра фінансів було запрошено відомого кооперативного діяча, члена ради директорів «Дніпросоюзу» та «Українбанку», соціал-демократа Б. Мартоса [14, с. 16].

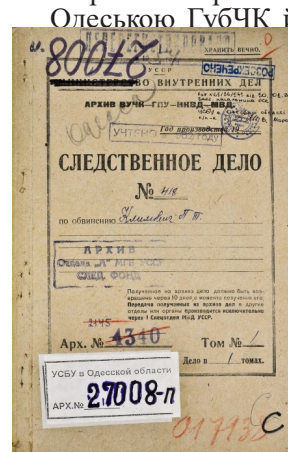
Тим часом у грудні 1918 р. Одеса потрапила під контроль військ Антанти та Добровольчої армії Півдня Росії (денікінців). Невдовзі, у березні 1919 р. П. Климовича було призначено членом Комітету (Ради) оборони і продовольства при французькому генералі А. Ж. д'Ансельмі. 5 квітня 1919 р. після п'ятимісячного перебування на півдні України французькі окупаційні війська залишили Одесу, а вже 7 квітня до міста увійшли загони отамана Н. Григор'єва та за ними – радянсько-більшовицька влада. Тоді П. Климовичу дивом вдалося уникнути молоху «червоного» терору. З кінцем серпня–початком вересня влада у місті знов змінилася, до керма прийшли інші росіяни – денікінці. Тоді ж, у вересні 1919 р. в Одесі до відрядження закордон готувалася спеціальна експедиція на чолі з П. Климовичем для відкриття там низки банківських відділів. Експедицію формували спільно в одеських відділах Українського народного кооперативного банку (Українбанку), 6 Після об'єднання з УНР Західно-Української Народної Республіки (Акт Злуки УНР і ЗУНР від 22 січня 1919 р.) до складу Директорії наприкінці березня 1919 р. увійшов за постановою Трудового Конгресу Євген Петрушевич як Президент Української Національної Ради Західної Облaсті УНР.

Дніпросоюзу і Централу. Перший такий відділ (а якщо не вдасться через формальні причини, то – комісіонерство) мав бути відкритий П. Климовичем у столиці Туреччини Істамбулі. Член правління Українбанку В. Мельніков, зокрема, повідомляв 6 вересня 1919 р. з Одеси директорові відділу у Станіславові Г. Сціборському, що «Петро Титович Климович, маючи від мене повну довіреність, лише відкриє [в Істамбулі⁷] Відділ Банку, зостатись же для керування справами він не зможе, позаяк мусить їхати з експедицією далі» [1, арк. 37]. Утім через військово-політичні причини експедицію так і не було відряджено до Туреччини.

У 1919 р. місто кілька разів переходило під контроль різних «влад», проте у 1920 р. там остаточно було встановлено радянський режим російсько-більшовицькими окупантами. У цей час в Одесі П. Климович продовжував приймати участь у низці громадських починань – народні аудиторії, суспільна бібліотека, Товариство дружнього виховання юнацтва, Товариство народного театру, Крапля молока тощо [1, арк. 5]. При цьому він також був головою Ради «Споживсоюзу». У зв'язку з цим 1 квітня 1920 р. голова Правління Одеського Союзу споживчих товариств «Споживсоюз» повідомляв П. Климовичу, що «Правління Споживсоюзу, бажаючи користуватись досвідом Вашим в фінансових справах, в засіданні 11/24 березня ц/р., ухвалило запросити Вас, яко консультанта, до Фінансового Відділу Союзу» [1, арк. 41].

Пропрацював зі Споживсоюзом П. Климович недовго, позаяк вже 30 травня 1920 р. був заарештований каральними органами радянської влади. Він потрапив до списку з 157 осіб – переважно членів «Просвіти», які були заарештовані Одеською ГубЧК від 30 травня до 8 червня 1920 р. за участь у «підпільній петлюрівській організації».

Одеською ГубЧК йому закидалося те, що колись був міністром фінансів (чекісти чомусь вважали, що «при Гетьманській владі»), а на той час – що служив у Споживсоюзі та нібито мав листовні зв'язки з отаманом І. Струком, підтримував петлюрівські заклики, був членом «Просвіти» й, взагалі, обвинувався у контрреволюції [1, арк. 1]. Будучи опитаним у перебігу слідства, П. Климович показав, що він був членом «Просвіти», але ніякої участі в діях чи планах проти радянської влади не приймав. По інших пунктам обвинувачення П. Климовича навіть

⁷ У листі Істамбул автор називає Константинополем – П.Г.-Н.

не було допитано, свідків у справі також допитували [1, арк. 59]. Вирок, як занотовано у виписці з протоколу засідання колегії Одеської губерніяльної ЧК і завірено секретарем її Президії Червяковим (ймовірно, від 14 червня 1920 р.) був немилосердним: «Висунуте обвинувачення гр. КЛИМОВИЧА вважати доведеним. Його РОЗСТРІЛЯТИ, майно конфіскувати» [1, арк. 1]. Того ж дня, 14 червня 1920 р. Петра Климовича було страчено.

Після відновлення Україною державної самостійності у 1991 р. на П. Климовича було розповсюджено дію ст.1 Закону Української РСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» від 17 квітня 1991 року. 10 жовтня 1994 р. заступник прокурора Одеської області, державний радник юстиції В. С. Іванов затвердив Заключення відносно Климовича П. Т. по матеріалам відповідної кримінальної справи (арх. № 017138), укладене старшим помічником прокурора Одеської області з нагляду за слідством в органах держбезпеки, старшим радником юстиції З. Садиковою від 7 жовтня 1994 р. У Заклученні, зокрема, зазначалося, що П. Климовича було реабілітовано як жертву політичних репресій «у зв'язку з відсутністю сукупності доказів, що підтверджують обґрунтованість притягнення його до відповідальності» [1, арк. 59 зв.]. Довідка про реабілітацію не укладалася через відсутність відомостей про його родичів.

Архівно-кримінальну ж справу №418 (1 том) від 1920 р. із провадженням стосовно П. Климовича було розтаємничено УСБУ в Одеській області лише від 30 серпня 2011 року [1]. Петро Титович Климович нарешті і назавжди повернувся до історичного пантеону України й, попри зусилля її ворогів, не зник з національної спадщини та вдячної пам'яті свого народу.

Список використаних джерел

1. Архів Управління Служби безпеки України в Одеській області (АУСБУ ВО). Ф.4(Р), спр.27008, т.1.
2. Василик І., Басара-Гилішак Г. (2020). Адвокат Петро Климович – будівничий Одеси та України (до 165-річчя від дня народження). Вища школа адвокатури НААУ. 2020. 11 листопада [Електронний ресурс] <https://www.hsa.org.ua/blog/advokat-petro-klymovych-budivnychuj-odesy-ta-ukrayiny-do-165-richchya-vid-dnya-narodzhennya/>
3. Вістник Ради Народніх Міністрів Української Народньої Республіки, 1918, 16 квітня.
4. Гай-Нижник П. (2019). Павло Скоропадський і Власний Штаб гетьмана всієї України: боротьба за владу і державність. Київ: Крок. 626 с.
5. Гай-Нижник П. П. (2016). Пошук державної моделі УНР: ідея і крах «трудового принципу» (грудень 1918 р. – липень 1919 р.). Український історичний журнал. № 1. С. 79–97.
6. Гай-Нижник П. (2021). Україна: фінанси і політика (1917–1922 рр.). Київ: Саміт-книга. 808 с.

7. Гай-Нижник П. П. (2010). УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917–1920 рр.). Київ: «ЩеК». 304 с.

8. Гай-Нижник П. (2019). 1918-й: два перевороти. Київ: Видавець Марко Мельник. 298 с.

9. Гай-Нижник П., Лейберов О. (2013). УНР у період Директорії: пошук моделі державного устрою (кінець 1918–1919 рр.). Ніжин. 212 с.

10. Гнатишак М. (1974). Державні гроші України 1917–1920 років. Ілюстрований історично-іконографічний нарис. Клівленд: Український музей-архів. 376 с.

11. Гончарук Т. Г. (2009). Петро Титович Климович: один з когорти одеситів-міністрів українських урядів 1917–1921 рр. Четверті Липівські читання: 36. Матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ: Українська видавнича спілка ім. Ю. Липи. 236 с.

12. Дмитрієнко М. Ф. (2007). Климович Петро Титович. Енциклопедія історії України. Т.4. Київ: Наукова думка. С. 350.

13. Киевская мысль, 1918, 26 сентября.

14. Мартос Б., Зозуля Я. (1972). Гроші Української Держави. Мюнхен: Український Технічно-Господарський Інститут. 100 с.

15. Народня воля, 1918, 22 січня.

16. Народня воля, 1918, 23 квітня.

17. Народня воля, 1918, 24 квітня.

18. Незнакомец. Наша галерея. Одесские новости, 1906, 27 августа.

19. Немановъ Л. М. (1919). Финансовая политика Украины (7 ноября 1917 – 4 февраля 1919 г.). Киев: Культура и Знание. 212 с.

20. Одесский листок, 1918, 26 июня.

21. Робітнич газета, 1918, 26 березня.

22. Робітнич газета, 1918, 23 квітня.

23. Робітнич газета, 1918, 27 квітня.

24. Робітнич газета, 1918, 28 квітня.

25. Туган-Барановський М. (1994). Політична економія. Курс популярний. Київ: Наукова думка. 261, [2] с.

26. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. Т. 2.: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. Київ: Наукова думка, 1997. 422 с.

27. Климовича П. Т. Одесские новости, 1918, 9 апреля (27 марта).

28. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). Ф. 1063, оп. 2, спр. 3.

29. ЦДАВО України. Ф. 1064, оп. 1, спр. 4.

30. ЦДАВО України. Ф. 1115, оп. 1, спр. 6.

31. ЦДАВО України. Ф. 1115, оп. 1, спр. 29.

32. ЦДАВО України. Ф. 2199, оп. 3, спр. 11.

33. ЦДАВО України. Ф. 2592, оп. 1, спр. 65.

34. ЦДАВО України. Ф. 3690, оп. 1, спр. 5.

35. ЦДАВО України. Ф. 3690, оп. 1, спр. 17.

36. Ereignisse in der Ukraine 1914–1922 deren Bedeutung und historische Hintergründe. / Von. Theophil Hornykiewicz. Serie I–IV. Band I. Philadelphia: Ferdinand Berger & Söhne, OHG, Horn, N.Ö., 1966. 762 s.

References

1. Arkhiv Upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy v

- Odeskii oblasti (AUSBU VO). F.4(R), spr.27008, t.1. [in Russian]
2. Vasylyk I., Basara-Tylishchak H. (2020). Advokat Petro Klymovych – budivnychiy Odesy ta Ukrainy (do 165-richchia vid dnia narodzhennia). Vyshcha shkola advokatury NAAU. 2020. 11 lystopada [Elektronnyi resurs] <https://www.hsa.org.ua/blog/advokat-petro-klymovych-budivnychyj-odesy-ta-ukrayiny-do-165-richchya-vid-dnya-narodzhennya/> [in Ukrainian]
3. Vistnyk Rady Narodnikh Ministriv Ukrainskoi Narodnoi Respubliki, 1918, 16 kvitnia [in Ukrainian].
4. Hai-Nyzhnyk P. (2019). Pavlo Skoropadskiy i Vlasnyi Shtab hetmana vsiei Ukrainy: borotba za vladu i derzhavnist. Kyiv: Krok. 626 s. [in Ukrainian]
5. Hai-Nyzhnyk P. P. (2016). Poshuk derzhavnoi modeli UNR: ideia i krakh «trudovoho pryntsypu» (hruden 1918 r. – lypen 1919 r.). Ukrainskiy istorychny zhurnal. № 1. S.79–97. [in Ukrainian]
6. Hai-Nyzhnyk P. (2021). Ukraina: finansy i polityka (1917–1922 rr.). Kyiv: Samit-knyha. 808 s. [in Ukrainian]
7. Hai-Nyzhnyk P. P. (2010). UNR ta ZUNR: stanovlennia orhaniv vlady i natsionalne derzhavotvorennia (1917–1920 rr.). Kyiv: «ShcheK». 304 s. [in Ukrainian]
8. Hai-Nyzhnyk P. (2019). 1918-y: dva perevoroty. Kyiv: Vydavets Marko Melnyk. 298 s. [in Ukrainian]
9. Hai-Nyzhnyk P., Leiberov O. (2013). UNR u period Dyrektorii: poshuk modeli derzhavnoho ustroiu (kinets 1918–1919 rr.). Nizhyn. 212 s. [in Ukrainian]
10. Hnatyshak M. (1974). Derzhavni hroshi Ukrainy 1917–1920 rokiv. Iliustrovanyi istorychno-ikonohrafichnyi narys. Klivlend: Ukrainskiy muzei-arkhiv. 376 s. [in Ukrainian]
11. Honcharuk T. H. (2009). Petro Tytovych Klymovych: ody z kohorty odesyativ-ministriv ukraïnskykh uriadiv 1917–1921 pp. Chetverti Lypivski chytannia: Zb. Materialiv Vseukraïnskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Kyiv: Ukrainska vydavnycha spilka im. Yu. Lypy. 236 s. [in Ukrainian]
12. Dmytriienko M. F. (2007). Klymovych Petro Tytovych. Entsyklopediia istorii Ukrainy. T.4. Kyiv: Naukova dumka. S. 350. [in Ukrainian]
13. Kyevskaia mysl, 1918, 26 sentiabria. [in Russian]
14. Martos B., Zozulia Ya. (1972). Hroshi Ukrainskoi Derzhavy. Miunkhen: Ukrainskiy Tekhnichno-Hospodarskyi Instytut. 100 s. [in Ukrainian]
15. Narodnia volia, 1918, 22 sichnia. [in Ukrainian]
16. Narodnia volia, 1918, 23 kvitnia. [in Ukrainian]
17. Narodnia volia, 1918, 24 kvitnia. [in Ukrainian]
18. Neznakomets. Nasha halereia. Odesskye novosty, 1906, 27 avhusta. [in Russian]
19. Nemanovъ L. M. (1919). Fynansovaia polytyka Ukraïny (7 noiabria 1917 – 4 fevralia 1919 h.). Kiev: Kultura y Znanie. 212 s. [in Russian]
20. Odesskyi lystok, 1918, 26 yiunia. [in Russian]
21. Robitnycha hazeta, 1918, 26 bereznia. [in Ukrainian]
22. Robitnycha hazeta, 1918, 23 kvitnia. [in Ukrainian]
23. Robitnycha hazeta, 1918, 27 kvitnia. [in Ukrainian]
24. Robitnycha hazeta, 1918, 28 kvitnia. [in Ukrainian]
25. Tuhan-Baranovskiy M. (1994). Politychna ekonomii. Kurs populiarnyi. Kyiv: Naukova dumka. 261, [2] c. [in Ukrainian]
26. Ukrainska Tsentralna Rada. Dokumenty i materialy. T. 2: 10 hrudnia 1917 r. – 29 kvitnia 1918 r. Kyiv: Naukova dumka, 1997. 422 s. [in Ukrainian]
27. Klymovycha P.T. Odesskye novosty, 1918, 9 apreliia (27 marta). [in Russian]
28. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy (TsDAVO Ukrainy). F. 1063, op. 2, spr. 3. [in Ukrainian]
29. TsDAVO Ukrainy. F. 1064, op. 1, spr. 4. [in Ukrainian]
30. TsDAVO Ukrainy. F. 1115, op. 1, spr. 6. [in Ukrainian]
31. TsDAVO Ukrainy. F. 1115, op. 1, spr. 29. [in Ukrainian]
32. TsDAVO Ukrainy. F. 2199, op. 3, spr. 11. [in Ukrainian]
33. TsDAVO Ukrainy. F. 2592, op. 1, spr. 65. [in Ukrainian]
34. TsDAVO Ukrainy. F. 3690, op. 1, spr. 5. [in Ukrainian]
35. TsDAVO Ukrainy. F. 3690, op. 1, spr. 17. [in Ukrainian]
36. Ereignisse in der Ukraine 1914–1922 deren Bedeutung und historische Hintergünde. / Von. Theophil Hornykiewicz. Serie I–IV. Band I. Philadelphia: Ferdinand Berger & Söhne, OHG, Horn, N.Ö., 1966. 762 s. [in German]